

Azerbaycan Edebiyatında Kadın Şair ve Yazarların Tarihsel Perspektifi (21. Yüzyıla Kadar)

A Historical Perspective on Female Poets and Writers in Azerbaijani Literature (Up to the 21st Century)

Elif KOÇ (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Araş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölümü, elif.kolikpinar@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0202-8344

Özet

Azerbaycan edebiyatında kadın şair ve yazarların ortaya çıkışı 12. Yüzyıl şairi Mehseti Gencevi ile başlamıştır. Öncü kadın şairlerin yetiştiği bu yüzyılda, toplumsal ve kültürel değişimlerin etkisi edebî eserlere yansımıştır. 19. Yüzyılda kadının toplumsal rolü giderek değişmeye başlamış; ilk kız mekteplerinin açılması, kadın hakları konusunun tartışılmaya başlanması ve kadın bağımsızlığı hareketi gibi gelişmeler, kadınların edebiyat ve sanatta daha fazla yer almasını sağlayan sosyal dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Bu dönüşümler, 20. Yüzyılda devam etmiş; 1918’de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, kadın bağımsızlığı hareketine hız kazandırmış ve 1919’da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Daha sonra Azerbaycan’da Sovyet hâkimiyetinin başlaması da, baskıcı tutumuna rağmen kadınların toplum hayatında aktif olmalarını destekleyen gelişmeler arasındadır. Bu doğrultta kadın şair ve yazarlar edebiyat, sanat ve matbuatta önemli başarılar elde etmişlerdir. 20. Yüzyılda, Gövhər Hanım Kacar gibi maarifçi kadınlar, toplumsal değişimde kritik rol oynamışlardır. Ayrıca, kadın yazarlar, eserlerinde bağımsızlık ve sosyal eşitlik temalarını işlerken, dergi ve gazetelerde eserlerini yayımlayarak geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmuşlardır. Bu çalışmada, Azerbaycanlı kadın şair ve yazarların tarihsel perspektifleri göz önünde bulundurularak, edebiyat alanındaki gelişimleri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan edebiyatı, kadın şair, kadın yazar, 12. Yüzyıl, 20. Yüzyıl

Abstract

The emergence of female poets and writers in Azerbaijani literature began with the 12th century with the pioneering figure of Mehseti Ganjavi. In this century, which witnessed the emergence of pioneering female poets, the impact of social and cultural changes was clearly reflected in literary works. In the 19th century, the social role of women began to change gradually; developments such as the opening of the first girls’ schools, the discussion of women’s rights and the women’s independence movement paved the way for social transformations that enabled women to take more part in literature and art. During 20th century transformation era, the Azerbaijan Democratic Republic established in 1918, that accelerated the women’s independence movement and women were given the right to

Atf / Citation: Koç, E. (2025). Azerbaycan edebiyatında kadın şair ve yazarların tarihsel perspektifi (21. yüzyıla kadar). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 91-115.
<https://doi.org/10.32449/egetid.1647287>

vote and be elected in 1919. Later, the onset of Soviet rule in Azerbaijan was also among the developments that supported women to be active in social life despite its oppressive attitude. In this respect, female poets and writers achieved significant success in literature, art and print media. In this period, educationist women such as Govher Khanim Kajar played a critical role in social change. In addition, while dealing with the themes of independence and social equality in their works, female writers had the opportunity to reach a wide audience by publishing their works in magazines and newspapers. In this study, the development of Azerbaijani female poets and writers in the field of literature is analysed by considering their historical perspectives.

Keywords: Azerbaijani literature, female poet, female writer, 12th century, 20th century

*“Sürüklenen insanlık kadın ile yükselecek.”
Hüseyin Cavid*

Toplumsal özü, kadına karşı tutumuyla oluşmaktadır. Bu düşünce tarihin her döneminde kendini ispat etmiş, kadın kavramı büyüklüğünü ve yüceliğini farklı dönemlerde farklı şekillerde göstermiştir. İster dinî, ister dinî-felsefî anlamda olsun, kadına yönelik tutum ve kadının toplumdaki yeri her zaman ilgi çekici olmuştur (Zülfügarova, 2015, s. 4).

Eski Türklerde gökyüzü eril bir simge olarak algılanırken, yeryüzü toprak ana olarak algılanmıştır. Her çağda, her toplumda, her siyasal durumda kadınlar; anahtar figür, anne, öncü, toplumun yöneticisi ve eğiticisi olarak değerlendirilmiştir. İnsanlığın gelişimi boyunca kadınlar, ırk, dil, din, millî, manevî ve tarihî değerler içinde yaşadıkları dönem, o zamanki sosyo-ekonomik durum ve coğrafi etkenler ne olursa olsun, kendilerine özgü itici güçleri, kendilerine özgü konumları ve rolleriyle öne çıkmışlardır (Memmedova, 2019, s. 4).

Tarihî kaynakların birçoğunda Azerbaycan kadınlarının zeki, bilge, akıllı ve cesur yönleri ön plana çıkarılmış, tarihe altın harflerle adlarını yazdıran evlatlar yetiştirdikleri vurgulanmıştır. Araz Nehri’nin kuzeyinde yer alan ve savaşçı kadınların yaşadığı Massaget Şahlığının kadın hükümdarı Tomris (M.Ö. 7-6. Yüzyıllar), aynı dönemde yaşamış ve Turan hükümdarı Alp Er Tonga’nın (Afrasiyab) soyundan gelen Mehinbanu Şemira ile benzer bir tarihsel süreci paylaşmıştır. Bu iki kadının, devlet başkanı ve büyük komutan olarak yürüttükleri faaliyetler, hem tarihsel açıdan hem de nitelik olarak, Amazonlar hakkında yazılanlarla paralellik göstermektedir (Memmedova, 2019, s. 5). Oldukça zengin bir geçmişe sahip olan Azerbaycan tarihinde, ayrıca Nüşabe, Heyran Nisa Beyim, Tuti Bike, Sara Hatun, Despina Hatun ve Mehinbanu Sultanım gibi diplomasi sahasında kendilerini kanıtlamış birçok kadın hükümdar yer almaktadır.

Bin yıllık tarihe malik olan Azerbaycan edebiyatında ilk kadın sanatkarlar ise, bundan sekiz yüz yıl önce tarih ve edebiyat sahasına çıkmıştır (Eliyeva, 2001, s.

5). Azerbaycan edebiyatının zenginleşmesine önemli ölçüde katkıları bulunan Mehseti Gencevi gibi kadın şairler hem edebî hem de kültürel alanda derin izler bırakmışlardır. Ancak, Mehrican Hatun, Eleyke, Könüldaş, Perihan Hanım gibi çok sayıda kadın şair eser verse de, 13.-17. Yüzyıllar arasında kadın şairler yeterince tanınmamıştır. Bu bağlamda, kadın şair ve yazarların edebî sahada ve hatta matbuat alanında etkin bir şekilde rol almaları 19. Yüzyıl itibarıyla söz konusu olmuştur. Bu yüzyılda kadınların eğitim seviyesi yükselmeye başlamış ve dolayısıyla toplumun her alanında aktif olarak varlıklarını hissettirmişlerdir. 1848’de ilk kız mektebinin açılması, akabinde bu türde mekteplerin yaygınlaşması ve 1917’de Kafkas Müslümanları Kurultayında kadınların problemlerine dair konuların ele alınması gibi gelişmeler, hem edebiyat dünyasında kadın meselelerinin tartışılmasını sağlamış hem de kadın yazarların edebî sahada daha fazla görünür olmasına zemin hazırlamıştır. 20. Yüzyılda ise Sovyet hâkimiyetinin baskıcı politikalarına rağmen kadınlar, sosyal ve edebî alanda başta olmak üzere toplumun birçok alanında kendilerini ispatlayarak birçok başarıya imza atmışlardır. “Büyük ölçüde 20. Yüzyıl itibarıyla Azerbaycan kadını içtimai, medeni, siyasi hayatın bütün sahalarında, mühim başarılarla erişmiştir. 20. Yüzyılda kadın harekâtından bahsederken unutulmamalıdır ki, onların bu dönemdeki faaliyetlerinin temeli, uzun asırlar boyu süren millî ananelerdir” (Mehdiyev, 2002, s. 7). Bu gelenekler üzerinde şekillenen Azerbaycan kadın edebiyatı, Heyran Hanım, Hurşid Banu Natevan, Nigar Refibeyli, Mirvarid Dilbazi, Azize Caferzade gibi büyük şair ve yazarlar yetiştirmiştir (Eliyeve, 2001, s. 5). Burada önemle belirtilmesi gereken en önemli hususlardan biri Azerbaycan edebiyatındaki kadın şair ve yazarların tarihsel perspektifi, yalnızca yerel sosyal ve kültürel dinamiklerle değil, aynı zamanda global feminist hareketlerin etkileriyle de şekillendirilmiştir. Atıf Akgün ve Sahita Jafarizad Asgharabadi’nin *Kırcaali’nin Çağdaş Türk Kadın Şiirleri Üzerinde Jinoeleştirel Bir İnceleme* adlı makalesinde belirttiği üzere, “Feminizm yaklaşımı özellikle 19. Yüzyılın son yıllarına doğru kadın eşitliği için mücadele eden bir toplumsal hareket hâline gelmiş ve birçok sosyal alanda önemli tesirleri olmuştur. Edebiyat da bu toplumsal hareketten etkilenen önemli bir mecra olmuş ve edebî eserleri okumaya yönelik feminist eleştiri adı verilen yeni bir edebî eğilim ortaya çıkmıştır” (2024, s.181). Bu bağlamda feminist teorisyenler, kadınların edebiyattaki temsilinin toplumsal cinsiyet normlarıyla sıkı bir ilişki içinde geliştiğini belirtmişlerdir. Judith Butler, *Gender Trouble Feminism And The Subversion Of Identity* adlı eserinde toplumsal cinsiyetin sosyal bir inşa olduğunu ve bu inşa sürecinin, kadınların edebî ifade yollarını sınırladığını vurgulamaktadır (1999, s.5). Bu bağlamda, kadın yazarların varlığı, patriyarkal yapının sorgulanması ve kadın deneyimlerinin görünür kılınması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Buna ek olarak, Elaine Showalter'ın “geleneksel kadın edebiyatı” ve “kadınların yazma biçimleri” üzerindeki çalışmaları, kadınların kendi seslerini duyurma süreçlerini etkileyen tarihsel bağlamları incelemektedir. Azerbaycan'da da kadın yazarların edebiyatta daha fazla yer almaya başlaması, sadece yerel bir gelişme değil, dünya çapında feminist dalgaların bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

1. Azerbaycan Edebiyatının Öncü Kadın Şair ve Yazarları

Azerbaycan tarihi, kültürel bir geçmişe sahip her ulus gibi kültürel ve etnik zenginlikleriyle tarihî katkısı bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Kadın da bu kültürel geçmişin önemli bir parçasıdır. Ancak, kadın, tarihin çeşitli dönemlerinde büyük zorluklarla karşılaşmıştır (Sultanly ve ark., 2014, s. 9). Dünyanın ayrı ayrı ülkelerinde kadın bazen kul gibi, köle gibi alıp satılmıştır. Kadınlar hakkında olumsuz görüşler içeren atasözleri ve deyimler dahi ortaya çıkmıştır (Dıykanbay ve Ilgisheva, 2023, s. 291). Azerbaycan'da da muhtelif savaşılar döneminde kadına hayli farklı muamelelerde bulunulmuştur. Özellikle Azerbaycan'a gelen yabancıların işgalci saldırıları kadınların büyük ölçüde eziyet çekmesine ve mahrumiyet yaşamasına neden olmuştur (Mehdiyev, 2002, s.5). Bu bakımdan Azerbaycan edebiyatının temel konularından biri olan kadın bağımsızlığı meselesinin varlığı tesadüf değildir ve bu konu günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Ancak, tüm zorluklara rağmen, Azerbaycan kadınları yalnızca sosyal ve siyasi alanda değil, sanatsal yaratıcılıkta da büyük bir başarı ortaya koymuşlardır (Sultanly ve ark, 2014, s. 9). Bu bağlamda, zengin bir geçmişe sahip olan Azerbaycan edebiyatında, kadın yazarların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

12. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatının ilk kadın şair ve bestekârı olarak kabul edilen Mehseti Gencevi, kadının toplumsal ve edebî hayatta henüz yer bulmadığı bir dönemde şiirleriyle tanınmayı başarmış bir şairdir.

Mehseti Gencevi, aşk, dünya, ölüm ve sevgi konulu rubaileri ile halkın sevgisini kazanmış, şiirlerinde çoğunlukla sanatçı, şair ve şarkıcı gibi karakterlere yer vermiştir. 11. Yüzyılın sonu, 12. Yüzyılın başlarında yaşamış olan Mehseti Hanım, sanat hayatında aşk temalı şiirleriyle öne çıkmaktadır (Paşayeva, 2023, s. 45-47).

Men ey Hatipoğlu, sene cananam,

Bil ölünce sene sadıq insanam.

Ölmeğe hazırdır yolunda çoğu,

Mense istirem eşginle yanam (Hüseynov, 2013, s. 34).

Hakkında yeterince bilgi bulunmayan şairin gerçek adıyla ilgili çeşitli görüşler vardır. Kimi kaynaklarda *Munise* kimi kaynaklarda da *Menice* olduğu ileri sürülmektedir. Mehseti Hanımla ilgili ilk malumata Nizami Gencevi'nin *Hosrov ve Şirin* adlı poemasında rastlanmaktadır. Ancak burada Nizami Gencevi

kendisini, Mehseti Hanım'dan üstün tutmaktadır. Şiirlerinden Sultan Sencer sarayında yaşadığı anlaşılmaktadır (Gencevi, 2004, s. 5-9). Ganire Paşayeva, *Tarihe Adını Yazan Azerbaycan Kadınları* adlı eserinde, Mehseti Gencevi'nin şiirlerinin, henüz matbuatın olmadığı bir dönemde geniş bir şekilde yayılmış ve tanınır olmasını halk tarafından çok sevilmesine bağlamış ve 12. Yüzyıl gibi baskının söz konusu olduğu bir dönemde Mehseti Hanım gibi kadın bir şairin yetişmiş olmasını da eserlerinin güzelliğiyle ilişkilendirmiştir (2023, s. 46). Elbette içinde yetiştiği muhit ve aldığı eğitim de edebî kişiliğinin gelişmesindeki önemli faktörlerdir.

Mehseti Gencevi, kadın hislerinin yer aldığı şiirleri ile Azerbaycan şiirine katkı sağlayarak edebiyatta önemli konuma sahip olmuştur. “Mehseti Gencevi'nin halk şiiri tarzına yakın rübaileri, derin falsefi mazmunlu şiirleri Azerbaycan ve şark şiiri tarihinde önemli yer tutmaktadır”(Paşayeva, 2023, s. 50).

11. ve 12. Yüzyıllar arasındaki Azerbaycan edebiyatı, sanatı ve şiiri bir uyanış dönemi olarak karakterize edilmiş; bu dönem aynı zamanda saray medeniyetinin de bir yansıması olarak kabul edilmiştir (Hesenova, 2008, s. 55). Bu dönemlerde yaşayan kadın şairler sadece edebî sahada değil toplumsal ve siyasi yaşamda da söz sahibi olmuşlardır. Bu kadınlar, yeni kanunların kabul edilmesinde ve siyasi kararlar verilmesinde etkili olmuş şahsiyetlerdir. Atabeyler döneminde yaşamış olan Zahide Hatun da, sarayın baş hatunu olmasının yanı sıra sanata ve sanatkârlığa önem vermiş Azerbaycan'ın önde gelen kadınlarından biridir. 12. ve 13. Yüzyıllarda yaşamış olan Zahide Hatun, Tebriz ve çevresinde, sanatın ve medeniyetin gelişmesi için çalışmıştır. (Hesenova, 2008, s. 50-51). Şairin zarif duygularını yansıtan dörtlüklerden biri şu şekildedir:

Könlümü, könlümün Sultanına verdim,

Eşgimin, ruhumun Hanına verdim,

Sevginin sevdalı bağından keçip,

Sevdim, sevdanın badesin içtim (Heseonva, 2008, s. 51).

13.-17. Yüzyılları arasında edebî sahada eserleriyle ön plana çıkan kadın şair neredeyse yoktur. Kadınların ağırlıklı olarak siyasi alanda yer aldığı görülmektedir. Mehrican Hatun (XII-XIII), Eleyke Könültaş (XIV-XV), Sara Hatun (XV), Perihan Hanım (XVI-XVII), Mehinbanu Sultan (XVI-XVII), Perican Hatun (XVII-XVIII) gibi kadın şahsiyetler saray ve devlet idaresinde görev almış önemli kişilerdir. Azerbaycan kaynaklarında da bu şahsiyetlerin idarecilik yönleri vurgulanmaktadır.

18. ve 19. Yüzyıllara gelindiğinde kadınların edebiyat ve sanatta daha fazla varlık göstermeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu Yüzyılda Azerbaycan edebiyatında adını duyurmuş önemli kadın şairlerden ilki, Karabağ Hanı İbrahim Halil'in kızı ve Kaçar Şahı Fetali Şahın karısı olan şair Ağabeyim Ağadır

(Sultanly ve ark., 2014, s.10). Ağabeyim Ağa (1780/82-1832), Farsça ve Azerbaycan Türkçesiyle kaleme aldığı lirik şiirlerle klasik edebiyatı zenginleştirmiştir. Molla Penah Vakıf'tan ders almış olan şair, Fuzuli'den etkilenmiştir (Paşayeva, 2023, s. 80).

Şairin yaşadığı dönemin karmaşıklığı hayatını büyük ölçüde etkilemiş ve doğduğu topraklardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Karabağa'a duyduğu hasret şiirlerine de yansımıştır:

Men aşığım Karabağ,

Gara salxım Karabağ,

Tehran cennete dönse,

Yaddan çıxmaz Karabağ (Hesenova, 2008, s. 26).

Azerbaycan tarihinde bölünme, sadece coğrafi, siyasi ve ekonomik öze sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültür ve edebiyatın içeriği ve gelişim yönü de önemli ölçüde etkilenmiştir. Nitekim Gülüstan (1813) ve Türkmençay (1828) anlaşmalarıyla İran ve Rus imparatorlukları arasında ikiye bölünen Azerbaycan milleti, kendi kültürünü korumak ve yaşatmak için bile farklı düzlemler geliştirmeye çalışmıştır. Böylece ülkenin batısında batılı edebî değerler hüküm sürerken, doğusunda geleneksel Doğulu ölçütler tercih edilmiş ve bu farklılık giderek edebiyatın içeriğine ve biçimine de nüfuz etmiştir. Ülkenin ikiye bölünmesi, kadınların kaderi de dâhil olmak üzere tüm alanlarda belirli izler bırakmıştır (Sultanly ve ark., 2014, s. 10). Ağabeyim Ağa da toplumsal, siyasi ve edebî hayatta meydana gelen bu değişimden etkilenmiş ve Tahran'daki saraya bağlı olarak sosyal ve siyasi etkinliklerde bulunmuştur. Azerbaycan klasik şiiri için önemli bir isim olan Ağabeyim Ağa, günümüzde şiirleriyle hâlâ hafızalarda yer etmektedir. Ganire Paşayeva'ya göre, halkın ezbere bildiği birçok bayatı ve lirik şiir Ağabeyim Ağa'ya aittir (2023, s. 78).

Klasik Azerbaycan şiirinin bir diğer önemli kadın şairlerden biri Heyran Hanım (1790-1848)'dir. Nahcivan'da dünyaya gelen Heyran Hanım, klasik tarzda ve sade halk dilinde şiirler yazmış, bu şiirlerde aziz ve samimi aşkı yüceltmış, ayrılık acısını ve kavuşma arzusunu konu olarak seçmiştir. Şairin toplumsal motifli şiirleri, döneme yönelik şikâyetlerle, toplumsal eşitsizliğe ve kadın haklarının noksanlığına yönelik reddiyelerle doludur (Sultanly ve ark., 2014, s. 10)

19. Yüzyılın başlarında Rusya ve Kaçar Hanlığı arasında meydana gelen savaş nedeniyle Nahcivan'dan göçmek zorunda kalan Heyran Hanım, doğduğu toprağa dönme arzusunu şu şekilde dile getirmiştir:

Ne növ nezme çekim aşinalerin gemini,

Nece deyimki, uzaq düşmüşəm men onlardan?

Yadında var mı senin lütfün ile bir müddet

Vefalı dostlar ile mehriban idik candan.

*Nece ki, lö-löi-mercan birleşer telde
Bizim de birliyimiz möhkem idi heyli zaman.
Hezar heyf, gırıldı o tel, bu gün ehbab
Cefayi-dehrden olmuş cahanda segerdan.
Biri Morağededir, digeri Urumiyede.*

Birine mesgen olub burda guşeyi-zindan (Paşayeva, 2023, s. 88).

Heyran Hanım'ın, Arapça ve Farsça'nın hâkim olduğu bir dönemde Azerbaycan Türkçesiyle şiirler kaleme alması ve şiirlerinde kullandığı üslup bakımından dikkatleri üzerine çekmiştir. Sade ve yalın bir dil kullanması, eserlerinde teşbih sanatını etkili bir şekilde uygulaması ve Fuzuli'den etkilenmiş olması gibi unsurlar da şairin edebiyattaki önemini artırmaktadır (Caferzade, 1974, s. 22). Toplumsal meseleleri ele aldığı şiirlerinde kadın problemlerine de değinen şair, Azerbaycan edebiyatının ve özellikle şiir dünyasının fikir yapısına büyük katkılar sağlamıştır.

Âşık Peri (1811-1848) ise, 19. Yüzyılın birinci yarısındaki âşık şiirinin en güçlü ismidir. 1811'de Karabağ'da dünyaya gelen şairin, âşık şiiri şeklinde kaleme almış olduğu lirik şiirlerin tamamı günümüze ulaşmamıştır. Şiirlerinde ekseriyetle aşk, tabiat dostluk, adalet gibi konular ele alınsa da, vefasızlık, ölümün çaresizliği, idarecilerin zulümleri gibi meselelerde de şiirleri bulunmaktadır (Caferzade, 1974, s. 37-38).

*Gadir Allah, yahşılının işini
Hâkime, hekime salma dünyada.
Tale sene yar olmasa, ey gönül,
Garalma, saralma, solma dünyada* (Kolektif, 1991, s. 43).

Âşık şiirine karşı büyük bir ilgisi bulunan Âşık Peri, yazdığı şiirlerle kısa sürede geniş bir alanda adını duyurmayı başarmıştır. Çağdaşı olan âşıkların dikkatini çeken şair, âşık meclislerinde aranan isimlerden biri olmaya başlamıştır. Özellikle Şuşa'da düzenlenen âşık meclislerine katılan Peri, büyük saygı ile karşılanmıştır. Şiirleri ilk kez, 1856'da neşredilmiştir (Nebioğlu, 2018, s. 6). Azerbaycan âşıklık geleneği ve şiirinin önemli kadın temsilcilerinden biri olan Âşık Peri'nin şiirlerine, bilhassa 1856 yılından sonra neredeyse bütün tezkire ve edebî türlerde yer verilmeye başlanmıştır. Böylece Azerbaycan âşık şiirinde önemli kadın şairlerden biri olmayı başarmıştır.

19. Yüzyılın ilk yarısında öne çıkan bir diğer kadın şair, Gonçabeyim (1827-?)'dir. Şair, Azerbaycan'ın önemli hanlarından Ehsan Han Kengerli'nin kızı olarak dünyaya gelmiştir. 1837'de Rus-Tatar mektebinde eğitim alan Gonçabeyim, burada Rusça ve Farsça öğrenerek, Doğu edebiyatına ilgi duymaya ve şiirler kaleme almaya başlamıştır (Paşayeva, 2023, s. 105). Günümüze az sayıda ulaşan şiirlerinden biri şu şekildedir:

*Ey ağalar meni niçin gınarsız?
Eylese derdime bu derman eler,
Eşge düşenleri axırda bu derd
Erider, incelder, natevan eler* (Paşayeva, 2023, s. 106).

Gonçabeyim'in sanat görüşü ve edebî faaliyetleri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Muzaffer Nesirli tarafından "Gonçabeyim Nağmesi" adlı bir tiyatro eseri kaleme alınmış ve 2010'da Nahcivan'da sahnelenmiştir.

Hurşid Banu Natevan da 19. Yüzyılın ilk yarısında dünyaya gelmiş (1830-1897) önemli kadın şairlerden biridir. Bu dönemdeki bazı önemli figürlerden biri, kadın hakları savunucusu ve şair Hurşid Banu Natevan olup, eserleri Azerbaycan edebiyatının erken dönem kadın şairlerinin örneklerinden sayılabilir. Ancak Natevan, daha çok geleneksel şiir formunda eserler vermiştir (Sultanly ve ark., 2014, s. 10). Karabağ Hanının kızı olan Hurşid Banu Natevan, şairliğinin yanı sıra Azerbaycan'ın önemli kadın idarecilerindendir. Sarayında sanatçıları ve bestekârları himaye eden Hurşid Banu, *Meclis-i Üns* adlı edebî divanı teşkil ederek büyük bir edebî neslin yetişmesini sağlamıştır (Hesenova, 2008, s. 145).

Hurşid Banu Natevan, ömrü boyunca birçok imtihandan geçmiş, çok büyük zorluklar yaşamış bir şairdir. 17 yaşındaki evladını kaybetmiş gözü yaşlı bir annedir. Evladının ölümü üzerine şiir yazan Hurşid Banu yaşadığı acıyı şu şekilde dile getirmiştir:

*Boyun balasın alım, serv tek yıkılma, oğul,
Doyunca görmemişem getme, bir zaman getme!
Çıkaydı kaş gözüm, görmeyeydi hicranın,
Ölünce bil ederem nalebu-fegan, getme!
Sabahadek oturub çekmişem cefalarını,
Boyum beraberisen, el'aman, getme!* (Caferzade, 1974, s. 6).

"Zamanın, kuruluşun ve Çarlık Rusya'nın yıkamadığı Netavan'ı evlat acısı yıkmış, onu dermansız derde düşürmüş, şair altmış yedi yaşında hayatını kaybetmiştir" (Heseonva, 2008, s. 148). İdarecilik ve şairlikle geçen altmış yedi yıllık ömründe Azerbaycan edebiyatına çok sayıda kıymetli eser bırakmıştır.

Hurşid Banu Natevan ve Âşık Peri'den sonra Karabağ'ın üçüncü kadın şairi olarak anılan isim Fatma Hanım Kemine (1841-1898)'dir. Klasik şiirin önemli temsilcilerinden biri olan Fatma Hanım Kemine'nin beş yüze yakın şiiri olduğu bilinmektedir. Şair, Azerbaycan edebiyatı için önemli bir konumda olsa da hayatı ve edebî faaliyetleri hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. "Kemine'nin hayatı ve sanatı hakkında 19. asır tezkirelerinde az da olsa bilgi vardır. Örneğin, Mir Möhsün Nevvab, *Tezkireyi Nevvab* adlı eserinde Kemine hakkında küçük bir bilgi vermiştir. Buna göre Fatma Hanım Kemine, Mir Möhsün Nevvab'ın başkanlığını yaptığı *Meclis-i Feramuşan* adlı edebî meclislerde bulunmuştur"

(Caferade, 1971, s. 5). Kemine Hanım şiirlerini büyük ölçüde gazel şeklinde yazmıştır. Bu şiirlerde çoğunlukla umudu ele almıştır. Kederli şiirlerinde dahi umut ışığı yakmış olan şair, bu yönüyle çağdaşlarından ayrılmaktadır. Fatma Hanım, halk edebiyatı türlerinde de şiirler yazmıştır.

Ay ağalar, bir terlanıb uçubdur,

Sağ elimden sol elime alınca.

Onu tutan heyrin-behrin görmesin,

Men fegirin nalesi var dalınca (Paşayeva, 2023, s. 127).

19. Yüzyılın edebî simaları arasında yer alan bu lirik şairin eserleri, şimdiye dek tertip edilmemiş ve tam şekilde neşredilmemiştir.

19. Yüzyıl, Azerbaycan edebiyat sahasında kadın şairlerin adından sıklıkla bahsettiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan'da kadınların edebiyatla ilişkisi, ekseriyetle gelenekçi toplumsal yapı ve dinin etkisi altında şekillenmiştir. Ancak 19. Yüzyılın sonlarına doğru, bilhassa kadınların eğitime verilen önemin artmasıyla birlikte edebiyat alanında kadınların yer alması mümkün hale gelmiştir. Ayrıca, bu dönemde kadın meselesinin ve kadın karakterlerin eserlerde yer almaya başlaması da edebiyatın düşünsel olarak değişmeye başladığını gösteren önemli unsurlardır. “19. asrın maarifçi edebiyat döneminde kadın karakterlerin tasvir edilmesi, kadın liyakatinin toplumdaki tezahürlerinin dikkate alınması, anneliğin ve kadınlığın onurunun korunması gibi hususlar ele alınan önemli mevzulardır” (Mehdiyev, 2002, s. 6). 18. Yüzyılda Amerika ve Fransa'da meydana gelen inkılaplar neticesinde kadınlara çeşitli haklar tanınmaya başlanmış ve 1888'de Amerika'da ilk uluslararası kadın teşkilatı inşa edilmiştir. Akabinde elliden fazla ülkede de kadın şuraları tesis edilmeye başlanmıştır. (Mehdiyev, 2002, s. 6).

Azerbaycan'da ise kadın hareketi 19. Yüzyılın sonu, 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. İlk kız mektebi *Müqəddəs Nina* adı ile 1848'de Şamahı'da açılmış ve mektep on bir yıl sonra Bakü'de eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Mektep, 1885'te aynı adla Gence'de de tesis edilmiştir. (Memmedova, 2019, s. 8-9). Bu gibi eğitim organları vasıtasıyla kız çocuklarının tahsil almaya başlaması toplum içerisinde varlıklarını gösterebilmelerine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bununla beraber Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ilan edilene dek, özellikle 1917'de Bakü'de düzenlenen Kafkas Müslümanları Kurultayında kadınların sorunları da görüşülmüştür (Memmedova, 2019, s. 9). Bu dönemde ilk kadın mekteplerinin faaliyete geçmesi, kurultaylarda kadınlara dair problemlerin ele alınması gibi hususlar, kadın faaliyetlerinin genişlemesini; kadın birlikleri ve kulüpleri gibi sosyal oluşumların desteklenmesine ön ayak olmuştur.

19. Yüzyılın ikinci yarısında dünyaya gelen ve sonraki dönemlerde bu kadın faaliyetlerinde yer alan önemli kadın şair ve yazarların başında Şahnigar Hanım Rencur (1849-1901) gelmektedir. İyi bir aile terbiyesi alan şair, şiirlerini klasik

üslupla kaleme almıştır. “Nakşibendiliğe göre bir yaşam süren Şahnigar Hanım’a halk arasında *Molla Hanım* denilmiştir” (Umudlu, 2021, s. 41). Klasik türde yazdığı şiirlerindeki Farsça ifadelerden ve Kur-an’ı Kerim ayetlerinin şiirlerinde yer almasından Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerini genellikle aruz veznine göre yazmıştır.

Nedir talib, nedir metlub,

Nedir rağib, nedir merğub,

Nedir cazib, nedir meczub,

Ne zenn olsa, çenanem men (Köçerli, 2005, s. 267).

İki yüze yakın şiiri bulunan Şahnigar Hanım, bu şiirlerini gazel, rubai, muhammes, mukaddes vs. türlerde kaleme almıştır. Şiirlerinde ekseriyetle ulûhiyet ve maneviyattan bahsetmiştir.

Azerbaycan’ın ilk maarifçi kadınlarından biri olan Hanife Melikova Zerdabi (1856-1929), Tiflis’te kız mektebinde eğitim almıştır. Hayatı arkadaşı Hasan Bey Zerdabi gibi edebiyat ve sanatta maarifçiliğin yayılması için gayret etmiştir. “Bakü’ye kendisiyle birlikte getirdiği maarifçilik ışığı kadınlarımızın hayatında yeni bir dönem başlatmıştır” (Vezir, 2008, s. 21). İlk kadın *Hayriyye Cemiyetinin* (1908) kurucularından biri olarak kabul edilen Hanife Melikova Zerdabi, bu cemiyette kadınların eğitimi, maddi ve manevi problemleri ve kadın hukuku gibi meselelere yoğunlaşmıştır. Hayriye Hanım ayrıca kültür, medeniyet, eğitim gibi birçok alanda halka büyük hizmetler sunmuş olan *Nicat Cemiyetinin* de kurucularından biridir (Paşayeva, 2023, s. 136). Hayriye Hanım aynı zamanda Rusçadan masallar tercüme etmiştir.

Hanife Melikova Zerdabi, Eşi Hasan Bey Zerdabi’nin kurucusu olduğu Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanmış ilk matbu organı olan *Ekinçi* gazetesinin (1875-1877) neşredilmesinde de büyük manevi destekleri olmuş bir şahsiyettir. Gazetenin yayın hayatına devam edebilmesi adına göstermiş olduğu büyük fedakârlıkların yanı sıra *Kafkas Müslüman Kadınları Hayriye Cemiyeti*’nin kurulması için de çaba sarf etmiştir. Bu gazete ve cemiyetler vasıtasıyla fikir dünyasına büyük katkılar sunmuş olan Hanife Hanım, 1920-1926 yılları arasında Azerbaycan Millî Eğitim Bakanlığı’nda görev almıştır. Burada çalıştığı dönemde Türk-Müslüman kadınların medeni ve eğitim seviyesinin yükselmesi için çalışmalarda bulunmuştur (Paşayeva, 2023, s. 140). 1929’da Bakü’de vefat eden Hanife Hanım, 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında düşünsel yapıya getirdiği yeniliklerle bilhassa kadınların toplum, eğitim, sanat kültür, edebiyat gibi birçok sahada söz sahibi olabilmesi adına önemli faaliyetlerde bulunmuş, kuruculuğunu üstlendiği cemiyetlerde de bu amacı doğrultusunda çalışmış önemli bir şahsiyettir. Elbette halkın büyük oranda eğitimden uzak ve siyasi kanallardan devamlı bir baskının söz konusu olduğu bir dönemde Hanife Hanım gibi kadınların faaliyetlerini kolay bir şekilde sürdürmesi kolay olmamıştır.

Ancak, toplumsal düzeyde aydınlanmanın gerçekleşmesi için Hanife Hanım ve onun gibi aydınlar çektikleri tüm zorlukları görmezden gelmişlerdir. Bu nedenle Hanife Hanım Melikova için medeniyet ve sanat adına gerçekleştirdiği tüm faaliyetleriyle Azerbaycan edebiyatında oldukça kıymetli ve önemlidir demek mümkündür.

2. 20. Yüzyılda Kadın Yazarların Yükselişi

Azerbaycan'da kadın hareketinin 19. Yüzyılın sonu, 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıktığından daha önce bahsetmiştik. Bu bağlamda kadın, eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte toplumsal yaşamda daha fazla yer almış; sanatsal faaliyetleri de bu doğrultuda artmaya başlamıştır. Bununla birlikte edebiyatta kadın konusunun daha fazla ele alınmaya başlandığı da görülmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan'ın özgür düşünceli aydınları eserlerinde bağımsızlık temalarına bilhassa kadın bağımsızlığı konularına yer vermişlerdir.

1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kadın bağımsızlığı hareketi hız kazanmaya başlamıştır. 21 Haziran 1919'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Halk Cumhuriyeti'nin mevcudiyetini sürdüğü kısa dönem içerisinde Eynülheyat Hanım, Selime Yakutova, Medine Gıyasbeyli, Şefige Efendizade, Hedice Ağayeva gibi kadın aydınların Azerbaycan kadınlarının eğitim almasında mühim rolleri bulunmaktadır. Bu aydınlar, *Kısa Müddetli Şark Musikisi Kursları* (1919) gibi kursların açılmasına katkı sağlayarak sanata hizmet eden faaliyetlerde de bulunmuşlardır (Mehdiyev, 2002, s. 7).

20. Yüzyıl, Azerbaycan kadınları için çok verimli bir dönem olmuştur. Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetinin kurulmasıyla beraber birçok mahrumiyet meydana gelmiş olsa da, kadın hareketinin genişlemesinde büyük imkânlar da sağlanmıştır. 1921, 1957, 1967, 1972 yıllarında Azerbaycan kadınlarına yönelik 4 kurultay düzenlenmiş ve bu kurultaylar Azerbaycan'da kadın hareketinin şekillenmesi ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Mehdiyev, 2002, s. 7). Bu doğrultuda 20. Yüzyıl, Azerbaycan kadınının edebiyat ve sanat dışında toplumsal ve siyasi alanda da birçok başarı elde ettiği bir dönem olmuştur. Kadınlar öğretmenlik, mühendislik, hâkimlik vs. meslekler de yer alarak toplum hayatında aktif rol almaya başlamışlardır.

20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'da kadınların eğitim alması için mücadele eden, hayatı ve faaliyetleri ile örnek bir duruş sergileyen bu önemli kadınlardan biri, Gövher Hanım Kacar (1862-1927)' dir. Gövher Hanım, hayatı boyunca kadınların medenileşmesi, tahsili ve toplumsal yaşamdaki rolünün artması için destek vermiş bir şahsiyettir (Paşayeva, 2023, s. 147). Kadınların toplum hayatından geri kalmaması için çok sayı da çalışmalarda bulunmuş, 1912'de Tiflis'te Azerbaycan Dram Cemiyetinin kurulmasında büyük katkıları bulunmuştur. Kendisini maarifçiliğin yayılmasına adanmış Gövher Hanım, Azerbaycan'ın siyasi, eğitim ve toplumsal yaşamına önemli kazanımlar sağlamış bir kadın şahsiyet olarak anılmaktadır.

Göhver Hanım gibi maarifçi kadınların çalışmalarıyla, kadınların birçok alanda daha etkin olmaya başladığı 20. Yüzyılda, Ümmügülsüm Sadıkhade, Mirvarid Dilbazi, Nigar Refibeyli ve Medine Gülgün gibi kadın şairler yetişmiştir.

20. Yüzyıl, gazete ve dergi gibi yayın organlarının etkin bir şekilde faaliyet gösterdiği bir dönemdir. Bu yayın organları, halkın edebiyat ve sanat gibi içeriklere ulaşmasını sağlamanın ötesinde, toplumsal olayları yansıtmadaki en önemli kitle iletişim araçları olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla bu dönemde yayın hayatında var olmaya çalışan gazete ve dergilerin birçoğu belli bir ideolojiye hizmet etmiştir. 1923'te yayın hayatına başlayan *Şark Kadını* dergisi de, Azerbaycan'da kadın hareketinin önemli bir parçası olarak görülmüş; birçok kadın şair ve yazar, bu dergide eserlerini yayımlamışlardır. Ümmügülsüm Sadıkhade (1899-1944) de bu önemli kadın şairlerden biridir. “Ümmügülsüm (Ümgülsüm) Sadıkhade, 1899 yılında Bakü'ye bağlı Novhanı köyünde dünyaya gelmiştir. Bağımsız Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurucusu Mehmet Emin Resulzade'nin amca kızı olan Ümmügülsüm aynı zamanda bu büyük devlet adamının baldızıdır” (Adıgüzel, 2023, s. 22). Hayatı zorluklarla geçmiş olan Ümmügülsüm Sadıkhade, Azerbaycan edebiyatının İstiklâl şairi olarak anılmaktadır.

Edebî hayatı üç kısımda incelenen şairin, 1914-1920 yılları arasında kaleme aldığı eserlerinde vatan, birinci dünya savaşının neden olduğu problemler, savaş nedeniyle evsiz yurtsuz kalmış çocukların çektiği acılar ve esir düşen askerlerden bahsetmiştir. Şairin eserleri *İkbal*, *Yeni İkbal*, *Açık Söz*, *İstikbal*, *Azerbaycan*, *Edebiyyat*, *Kurtuluş*, *Mekteb*, *Şark Kadını* gibi gazete ve dergilerde neşredilmiştir (Hüseynzade, 2005, s. 146). Azerbaycan Sovyet hâkimiyetine girinceye kadar yazdığı şiirlerinde, ekseriyetle Türkçülüğü de ön planda tutmuştur.

Türklük deyil, biz türklüyün özüyük,

Milletimiz bizim ile canlanır.

Gazanhanın, Fetahhanın gızıyız,

Türklük adı fütuhatla şanlanır. (Hüseynzade, 2005, s. 160).

“1920 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin yıkılması, Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgali ile birlikte başlayan yeni yüksek millî duygularla dolu şairi derinden sarsmıştır. Yaşanan olaylar üzerine yazdığı *Hicran* adlı şiiri bunun en etkili örneğidir” (Adıgüzel, 2023, s. 23).

Güneşim bir daha doğmayacagımı?

Vehşi garanlığı boğmayacagımı?

Kölgeleri şefeg govmayacagımı?

Sordum, ümidini gırma dediler (Hüseynzade, 2005, s. 180).

Sovyet hâkimiyeti, Ümmügülsüm gibi bağımsızlık aşığı bir şairde derin üzüntülere sebep olmuş, bu durum şiirlerine de yansımıştır.

1937 yılına gelindiğinde Ümmügülsümün'ün eşi Seyid Hüseyin, Sedat Adıgüzel'in aktardığı gibi 1937'de Stalin'in başlattığı Repressiya devresinde halk düşmanı olarak suçlanmıştır. Ümmügülsüm de halk düşmanının eşi olmaktan suçlanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Şiirlerinin birçoğu bağımsızlık ve Türkçülük gibi temalar üzerine olduğu için suçu sabitlenen Ümmügülsüm yedi yıllık sürgün hayatından sonra Bakü'ye dönse de burada yaşamasına izin verilmemiştir. 1944'de Şamahı'da vefat etmiştir (2023, s. 24).

20. Yüzyıl, Azerbaycan edebiyatı tarihinin klasik şiir zemini üzerinde yetişen Ümmügülsüm Sadıkhzade, Azerbaycan millî edebiyatının önemli örneklerini sunmuş ve millî duyguları öne çıkardığı şiirlerle Azerbaycan İstiklal şairi olarak anılmayı başarmış önemli bir kadın şair olarak edebiyat tarihindeki yerini almıştır.

Eserleri dünyanın birçok diline tercüme edilmiş olan Mirvarid Dilbazi (1912-2001), Gazah'ta dünyaya gelmiştir. Zorluklarla dolu bir yaşam süren Dilbazi, yaşadığı sıkıntıları şu şekilde dile getirmiştir: “Ben ölümler, sürgünler, kırımlar, soygunlar tahkirler ve esaret görmüş bir neslin temsilcisiyim. Çocukluğum zehre batırılmış badem içine benzer. Gençliğim, yaşlılığım zor yıllardan geçti. Babamın şehit olmasıyla doğduğum topraktan, serin pınarlı ormanlarımızdan ayrılıp, annemizin gözyaşlarını kalbimize akıta akıta kız kardeşimle Daş Salahlı¹ ve şehir hayatımız başladı” (Mahmudova, 2013, s. 7). İlk eğitimini burada tamamlayan şair, Medine Hanım, Neriman Nerimanov gibi şahsiyetlerin ders verdiği kız mektebinde eğitim almıştır. Öyle ki, şiirlerinden birini Neriman Nerimanov için kaleme almıştır.

1921-ci il...

Ömrümüzde adi il deyil!...

İngilab Bakısı bizi:

Her oynanın gülü kimi,

Her bağın bülbülü kimi

Goynuna alan zaman,

Sığalladı saçlarımızı

Goca Neriman ((Mahmudova, 2013, s. 9).

1929'da Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünü kazanarak, eğitimine devam eden Mirvarid Hanım'ın 30'lu yıllarda annesi, babası ve dayısı Bolşevikler tarafından esir alınmıştır. Bir dizi zorlukla mücadele etmeye başlayan şair, başına gelen musibetleri şiirlerine şu şekilde aktarmıştır:

Anam babam Mustafa ağa,

Getdi yolsuz bir uzağa.

¹ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Gazah Bölgesi idari bölge biriminde bir köy.

*Seyali Hanım-nenem de
Getdi, bizi goyub gemde.*

*Atam Paşa ağa igitdi.
Bizi uşagken ter etti.*

*Nu yükleri çekmir sinem,
Gel menden el götür, ey gem* (Mahmudova, 2013, s. 11).

1927'den bu yana yüzlerce şiiri, hikâyeleri, tiyatro eserleri, dünya edebiyatından çevirdiği tercüme eserleri, makaleleri, eleştiri yazıları vs. yayımlanmıştır. Azerbaycan Sovyet şirinin öne çıkan simalarından biri olarak kabul gören şairin üç yüze yakın şiiri neşredilmiştir (Hemidova, 1990, s. 5). Özellikle çocuklara yönelik kaleme aldığı şiirlerle Azerbaycan çocuk edebiyatına yön vermiştir. Yaratıcılığının büyük bir bölümünü oluşturan bu şiirleriyle aynı zamanda büyük bir beğeni kazanmıştır. Kaleme aldığı tüm eserlerinin kökeninde vatana, toprağa, çocukların aydınlık geleceğine, onların eğitimine duyduğu muhabbet hissi bulunmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Mirvarid Dilbazi, Azerbaycan çocuk edebiyatının ve şiirinin kıymetli isimlerinden biri olmayı başarmıştır.

Azerbaycan edebiyatının önemli kadın simalarından bir diğeri Nigar Refibeyli (1913-1984) dir. Gence'de dünyaya gelen şair, ilk ve orta eğitimini tamamladıktan sonra 30'lu yıllarda edebiyat dünyasına adım atmıştır. Şiirlerinde çoğu zaman vatan, tabiat ve annelik gibi konulara yer vermiştir. Aruz vezninde gazelleri, hece vezninde ve serbest vezinde birçok şiiri bulunmaktadır (Caferzade, 2005, s. 166).

Eserlerinde ele aldığı konular ve üslubu ile öne çıkmayı başarmış olan şair, edebî kişiliği bakımından çağdaşlarından farklı bir takım özelliklere sahiptir. Bu farklılıklardan en göze çarpanı, şiirlerinde kullandığı üslup özellikleri ve serbest vezin kullanmış olmasıdır.

Ahenkli bir şiir dili olan Refibeyli, ilk kitabındaki on bir şiirden dördünü kadın bağımsızlığı, yeni kurulmuş hükümet ve yeni toplum hayatına hasretmiştir. Rejim edebiyatının, özellikle şiirin içtimai problemlerle kuşatıldığı bir dönemde, çok sayıda şiir kaleme almış olan şair, eserlerinde haksızlıkları ifade etmeyi ve çaresizleri savunmayı amaçlamıştır (Rzayev, 2004, s. 5-6).

*Men tanıdığım ve
tanımadığım
Adamların ağlamağına
döze bilmirem.
Hesret ağrısına,
Ayrılık dağına*

*Döze bilmirem.
Mehebbetten yarananmış,
Yar-yoldaşdan aralanmış,
Dirilerin çergesinden
Adı-sanı garalanmış
Nakamların gismetine,
Derdine-möhbetine
döze bilmirem...*(Rzayev, 2004, s. 6).

Nigar Refibeyli, kadının ve anneliğin yüceliğini işlediği şiirlerinin yanı sıra çocuklara duyduğu sevgi ve iyi temennilerini de şiirlerinde dile getirmiş bir şairdir.

*Balaca balalar!
...Havanı, suyu, güneşi
Size vere bileydim!
İsti otaqlardakı
gur işıqları
Ocaqlarda yanan ateşi
Size verebileydim...
Sizin yalın ayaglarınızı
üşüyen ellerinizi
Üreyimin heraretiyle
gızdıra bileydim,
Zamanın eliyle size-
yer üzündeki
bütün insan balalarına
Ebedi seadet fermanı
yazdıra bileydim!* (Rzayev, 2004, s. 14).

Şiirlerinin yanı sıra Nevai, Puşkin, Lermontov gibi şair ve yazarların eserlerini tercüme ederek Azerbaycan edebiyatına kazandırmıştır.

Ela Gözlüm Nigar Refibeyli adlı eserin takdim bölümünde Yakup Ömeroğlu'nun aktardığı gibi Nigar Hanım kendisi gibi şair olan eşi Resul Rza ile Azerbaycan edebiyatı ve şiirine sadece kendi yazdıkları ile hizmet etmemiş; Anar adını verdikleri bir evlat yetiştirerek Azerbaycan edebiyatı ve kültürüne önemli bir armağan vermişlerdir (Avşar, 2013, s. 7).

Yıllar geçtikçe kaleme aldığı lirik şiirleriyle Azerbaycan şiirinin güçlü bir ismine dönüşen Refibeyli, 20. Yüzyılın Mehseti Gencevi'si olarak kabul görmüş ve önemli kadın şairler arasında yerini almıştır. (Eliev, 2003, s. 5).

Medine Gülgün (1926-1991), hayatı ve edebî kişiliği hakkında yeterince araştırma yapılmamış Azerbaycan kadın şairlerinden biridir (Sultanlı, 2010, s. 3). Bakü, Tebriz ve Moskova’da otuzdan fazla şiir kitabının yayımlandığı bilinmektedir.

Şiirlerinde genel olarak ayrılık, kavuşma hasreti, tabiat, vatan ve kadın temalarını gerçekçi bir üslupla kaleme almıştır. *Bir Bağa Benzerim Var* adlı şiirinde hem kadın hem de anne olmanın zorluklarını ve güzelliklerini dile getirmiştir.

*Men gadınam, sevincim var,
gemim var,
Üreyim bir dünyadır baharıyla, gışıyla.
Saçıma zaman zaman yaz yağışları yağar,
Alnımda iz salarlar iller öz nahişıyla.*

*Men anayam, meyveli bir bağa benzerim var,
Oğlanlarım, kızlarım ömrümün beheridir.
O uyhusuz geceler, o çekdiyim gayğılar
Ömrümün pozulmayan esil şah eseridir.*

*Men gadınam, zehmetdir heyatımın bezeyi,
Yaradan insanların sırasındayam her an.
Men gelbimle duyuram, görürem geleceyi,
O inadlı, sebatlı, metin addımlarından* (Elekberli, 1989, s. 6).

Medine Gülgün, Tebriz’in İran hâkimiyeti altında olmasından dolayı daima derin bir üzüntü yaşamış, 1941’de Sovyet ordusunun İran topraklarına girmesi üzerine *Biz Kimik?* adlı şiirini kaleme almıştır.

*Biz arazın o tayına gözü yaşlı bahanlarıg,
Biz üsyanlar dalğasına Araz kimi ahanlarıg.
Yad ellerde esir galan Azerbaycan toprağını,
Biz gutarıb galdırmışığ Settara Hanın bayrağını* (Dilbazi, 1950, s. 5).

Savaşın halk üzerinde meydana getirdiği sıkıntıları bizzat tecrübe etmiş olan şair, şiirlerinde saadet kavramını bağımsızlığını kazanmış insanların sevinçleri ve çocukların mutluluğuyla ilişkilendirmiştir. Yaşadığı dönemin problemlerine kayıtsız kalmayan şair, eserlerinde Azerbaycan milletinin dertlerini dile getirmiştir. Gülgün, savaşın acılarını ve halkının mücadelesini eserlerinde işleyerek, Azerbaycan edebiyatında önemli bir yer edinmiş ve milletinin sesini duyurmuştur.

“Yirminci Yüzyılda Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde Sakine Ahundzade, Ümmülbanu (Banin), Halide Hasilova, Azize Caferzade, Alaviyye

Babayeve gibi yazarların önemli bir rolü olmuştur. Bu yazarlar, edebiyatın farklı türlerinde kaleme aldıkları eserlerle özgünlükleri ve estetik değerleriyle dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, Doğu’da ilk kadın opera yazarı olan Azerbaycanlı besteci Şefige Ahundova da önemli bir figürdür. Ancak, Rus Sovyet sömürgeciliği döneminde Azerbaycanlı kadınlar, baskılar, sürgünler, acımasız fiziksel ve manevi işkencelerle karşılaşmışlardır. 1937-38 yıllarında Stalin’in yönetimindeki Sovyet rejimi tarafından cezalandırılan bu kadınlar, eşleri ve çocuklarıyla birlikte Sibirya’nın ‘buzlu cehennemine’ sürülmüş, zorlu ve ıstırap dolu bir yaşam sürmüşlerdir; ancak hiçbir zaman kendi fikirlerinden ve ilkelerinden vazgeçmemişlerdir” (Sultanly, 2014, s. 10).

Azerbaycan edebiyatı ve sanatının gelişiminde önemli faaliyetleri olan Sakine Ahundzade (1865-1927), 1865’te Guba’da dünyaya gelmiştir. Azerbaycan edebî hayatına çok gergin bir zamanda; inkılaplar ve savaşlar arifesinde dâhil olmuştur. Babası Heybet Ahundzade (Feda) şair olsa da Sakine Hanım, dramaturgi ve tiyatro yolunu seçmiştir. Azerbaycan’ın ilk dram yazarı olarak parlanmış; piyesler yazmış, bazı eserleri düzenleyip, sahneye hazırlamıştır (Bayramoğlu, 2005, s. 3). Matbuatta çok az eseri yayınlanan Sakine Hanım, yine de edebî eser üretmekten vazgeçmemiş, tiyatro eserlerinin sahnelenmesi ile meşgul olmuştur. Sakine Hanım, Azerbaycan tiyatrosunun gelişmesi için büyük çabalar sarf etmiş olsa da, o aynı zamanda Azerbaycan edebiyatının ilk kadın romancısı olarak tarihe geçmiştir. Ümit Akın’ın Aktardığı üzere, Azerbaycan’ın ilk kadın roman yazarı Sakine Hanım’ın *Şahzade Ebulfelz ve Rena Hanım* isimli romanı 1918’de neşredilmiştir. Roman, teknik açıdan zayıf kabul edilmektedir. Konusu, “Azerbaycan kadınları arasında kök salmış köhne düşüncenin ortadan kaldırılması” olarak açıklansa da roman detaylı incelendiğinde aşk, sadakat ve vefa temalarının öne çıktığı anlaşılmaktadır (2018, s. 29-30).

Sakine Hanım, Hanife Melikova, Şefige Efendizade, Saide Şeyhzade ve Gövhər Hanım gibi hem maarif hem de edebî yönü güçlü kadınlarla aynı edebî muhitte bulunmuş bir isimdir. Böyle bir muhitte yaşamış ve eser üretmiş olan yazar, çok yönlü çalışmaları ile dikkat çekicidir. Örneğin, tiyatro ve dram yazarlığının yanı sıra rejisörlük yapmış, aynı zamanda yeni Latin alfabesi üzerine de büyük mücadeleler vermiş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sakine Hanım, edebî hayatına piyes yazarak başlamıştır. Yazacağı piyesin oyuncu kadrosunun kadınlardan oluşmasını arzulayan yazar, bu maksatla *Elmin Menfaati* adlı piyesini kaleme almıştır. Seyircileri de kadınlardan oluşan piyes, 1904’te Bakü’de Rus-Müslüman Kız Mektebinin salonunda sahnelenmiştir. Böylece, dramaturgu, oyuncusu ve seyircisiyle kadınlardan oluşan bir eser ortaya çıkmıştır (Bayramoğlu, 2005, s. 12). Kadınların edebiyat ve sanat alanında etkin olması için büyük çabalar sarf etmiş olan Ahundzade’nin hayatı ve edebî faaliyetleri ile ilgili olarak 2002’de doğduğu şehir Guba’da piyes sahnelenmiştir.

Tiyatro ve nesir türünde kaleme aldığı eserleriyle Azerbaycan tiyatrosu ve edebiyatının kıymetli kadın yazarlardan biri olarak anılmaktadır.

Azerbaycan asıllı, Fransa’da yaşamış olan Ümmülbanu (Banin) (1905-1992), ilk Fransız dilli Azerbaycan yazarı olarak anılmaktadır. 1905’te Bakü’de zengin bir ailenin çocuğu olarak doğan Banin, Paris’te yaşadığı özellikle 20-30’lu yıllarda edebiyata merak salmış ve buranın edebî muhitinden etkilenmiştir. *Hami* adlı ilk romanı 1943’te neşredilmiştir. Bu eserin ardından *Kafkas Günleri* adlı otobiyografik roman kaleme almıştır. Eserde, Bakü’de geçen çocukluk ve gençlik yıllarından, şahit olduğu olaylardan bahsetmektedir. Yazarın ayrıca, *Paris Günleri*, *Sonra*, *Son Ümidin Çağırışı*, *Yad Fransa* vs. romanları da bulunmaktadır (Hocayev, 1992, s. 3).

Ümmülbanu’nun on romanı ve tercüme eserleri bulunmaktadır. Tercümeleri Rusça, Almanca ve İngilizceden yapmıştır. Yazar, Fransa’da yaşaması nedeniyle 1980’li yıllara kadar Azerbaycan edebiyatı içerisinde çok fazla tanınır olamamıştır. Kitle iletişim araçlarının yayımlaşması ve Anar gibi önemli Azerbaycanlı yazarların köşe yazılarında Ümmülbanu’dan bahsetmesi ile Azerbaycan edebiyatında da adından söz edilir hâle gelmiştir. Ümmülbanu’nun edebiyat içerisindeki en dikkat çekici yönü Fransızca eserler kaleme alan ilk Azerbaycanlı kadın yazar oluşudur. Ancak eserlerini Fransızca yazmış olsa da *Kafkas Günleri* adlı eseri gibi muhteviyat olarak Azerbaycan’ın sosyal ve siyasi problemlerinden uzak değildir. İçinde yaşadığı zengin muhit, siyasi, ekonomi, kültürel olarak yaşanan tüm gelişmeleri yakından takip etmesini sağlamış, tüm bu malzemeler ise edebî eserlerine yansımıştır. Ümmülbanu (Banin), eserlerinde ayrıca muhaceret problemlerini de dile getirmeyi ihmal etmemiş ve dahi bu yönüyle ön plana çıkmış bir şahsiyettir.

Halide Hasilova (1920-1996), 20. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatında iz bırakmış, önemli bir kadın yazar olarak tanınmaktadır. 1920’de Zagatala’da dünyaya gelmiştir. 1948’de Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinden mezun olmuştur. İkinci dünya savaşı yıllarında (1941-1945) memleketinde öğretmenlik yapmıştır (Memmedova, 2007, s. 63). *Uşagneşr* ve *Göyerçin* gibi birçok gazete ve dergide redaktörlük yapmış olan yazar, yirmi yıldan fazla *Azerbaycan Kadını* dergisinin baş redaktörlüğünü üstlenmiştir. Yazarın ilk kitabı *Kıçık Hekayeler*, 1950’de neşredilmiştir. İlk eserin ardından *İlk Mektub*, *İki Yoldaş*, *Sular Durulur*, *Ulduzlu Papag*, *Rena Evlerini Axtarır*, *Deniz Çıragları*, *Atlas Yarpağlar*, *Yaşıl Ayna* ve *Çilçırag* adlı kitapları yayımlanmıştır. Halide Hanım bu eserleriyle edebiyat alanında şöhret kazanmaya başlamıştır. Halide Hanım, çocuk edebiyatı ile yakından ilgilenmiş; eserlerinde ideolojik unsurlardan uzak durarak çocuklara vatan sevgisi, büyüye saygı, eğitim, terbiye ve doğayı sevmenin önemi gibi temel ilkeleri öğretmeye çalışmıştır. Ayrıca hikâyelerinde ekseriyetle döneminin mektep hayatını, çocukların merak dünyasını, tabiat sevgisini ve insanlığın faziletleri gibi konuları yansıtmıştır.

Yazar, eserlerinde ikinci dünya savaşının insan hayatında meydana getirdiği problemlerden bahsetmeyi ihmal etmemiştir. Kaman adlı povestinde savaş yıllarının zorlu koşulları tasvir edilmiştir (<https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2015/aprel/431400.htm>).

Tercüme eserleri de bulunan Halide Hasilova, Türk edebiyatının ünlü isimlerinden Aziz Nesin'in çocuk hikâyelerini *İndiki Uşaglar Möcüzedir* adlı kitapta toplamış ve Azerbaycan Türkçesine aktarmıştır. *Hamı Doğmadır Mene* ve *İnsan Ömrü Bir Neğmedir* adlı piyesleri muhtelif zamanlarda seyirci ile buluşmuştur (<https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2015/aprel/431400.htm>). Ayrıca, *Horozlu Desmal* adlı hikâyesi, modern Azerbaycan edebiyatının savaş konulu en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. ([https://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2020/may/708777\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2020/may/708777(meqale).pdf)).

Azerbaycan Yazarlar Birliğine üye olan Halide Hasilova, kaleme aldığı eserler ve gerçekleştirdiği faaliyetlerle kadınların matbuat, edebiyat ve sanat alanlarında ne denli başarılı olabileceğini gözler önüne sermiştir. Modern Azerbaycan edebiyatına yön veren Hasilova, Azerbaycanlı münevver kadınların önemli bir temsilcisi olarak anılmaktadır.

Azize Caferzade (1921-2003), 1921 yılında Bakü'de doğmuştur (Gulusoy, 2024, s. 57). Azize Caferzade'nin baba tarafının soyu meşhur Şahseven tayfasına; anne tarafının soyu ise Şamahı Hanı Mustafa Han'a ve Şamahı'nın meşhur seyitlerinden Seyyid Mir Ağası nesline dayanmaktadır. Azize Caferzade'nin hayatı ve sanatında bu sentezin izleri daima hissedilmiştir (Bayram, 2013, s. 19).

Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji bölümünden bin bir güçlkle mezun olduktan sonra, şube müdürlüğü ve tiyatro mektebinde öğretmenlik gibi birçok mesleği icra etmiştir. Edebiyata olan ilgisi nedeniyle Azerbaycan Devlet Üniversitesinde yüksek lisans yapmış ve 1950'de "Azerbaycan Edebiyatında Maarifçi Ziyalı Genc Suretleri" adlı tezini başarıyla savunarak uzmanlık derecesini almıştır. 1970 yılında ise "XIX esr Azerbaycan Poeziyasında Halg Şeri Üslubu" adlı doktora tezini savunmuştur (Eliyeva, 2001, s. 7). Yazar, edebî eserlerini yazmaya ise üniversite yıllarından önce başlamıştır. İlk hikâyesi olan *Ezrayıl*, 1937'de *Edebiyyat ve İncesenet* gazetesinde neşredilmiştir. Azerbaycan edebiyatının üretken kadın yazarlarından biri olarak kabul edilen Caferzade, altmış yıldan fazla edebiyatla meşgul olmuştur. 1963-1969 yılları arasında *Natevan Hakkında Hekayeler*, *Kızımın Hekayeleri*, *Sahibsiz Ev*, *Ellerini Mene Ver* gibi eserleri neşredilmiştir.

Azize Caferzade'nin altın çağı olarak adlandırılan dönem ise, 1970-1980 yılları arasındır. Bu dönemde edebiyat sahasında artık tanınmış bir yazar olarak daha çok tarihî konularda eserler yazmış, tarihî roman türüne edebî zenginlikler kazandırmıştır. "Bilhassa tarihî hadiseleri ve şahsiyetleri romanlaştırken hakikati olduğu gibi aksettirmeye çalışan Azize Caferzade, karamsarlık ve yılgınlık telkin eden bir sanatkâr olarak değil, daima ümit ve iyimserlik telkin

eden bir romancı ve hikâyeci olarak karşımıza çıkmaktadır” (Açıkgöz ve ark., 1990, s. 9). Azerbaycan tarihini okuyucularına aktardığı tarihi eserleri arasında *Vetene Gayıt* (1971), *Âlemde Sesim Var Menim* (1972), *Yad Et Meni* (1980), *Bakı-1501* (1981), *Celaliyye* (1983), *Sabir* (1989) gibi roman ve povestleri önemli bir yer tutmaktadır (Eliyeva, 2001, s. 8-9). Yazar, roman ve hikâyelerinde güncel ve tarihî konulara yönelmiş, ikinci dünya savaşının meydana getirdiği sıkıntılara değinmiş, Sovyet Azerbaycan’ında yaşan insanların ve bireylerin iç dünyalarına, Azerbaycan kadınının fedakârlığına ve kahramanlığına yer vermiştir. Bunun yanı sıra eserlerinde Azerbaycan kadın şairlerini, bilhassa Şirvan ve Karabağ şairlerini ve buralarda gelişen edebî muhite de konu edinmiştir (Bayram, 2013, s. 32).

80’li yılların sonu, 90’lı yılların başında dünyada meydana gelen küresel problemlerden etkilenen Azerbaycan halkının çektiği sıkıntılara kayıtsız kalamayan Caferzade, psikolojik olarak sarsılmış ve bir müddet durgunluk dönemine girmiştir. Bu süreçte edebî eser yazmamış olsa da çeşitli gazete ve dergilerde Azerbaycan halkını, düştüğü sıkıntılı durumdan kurtulmanın yollarını aramaya yönelik yüreklendirici yazılar yayımlamıştır.

Caferzade, Azerbaycan edebiyatında etnografik hafızanın mahir taşıyıcılarından olup edebiyatın hemen hemen her türünde eserler kaleme almıştır. Ekseriyetle roman ve hikâye türünün ustası olarak kabul görmektedir. Akademisyen, folklor araştırmacısı, klasik edebiyat ve yazma eserler uzmanı, mütercim, sinema yazarı, mani ve masal yazarı, tenkitçi, roman, hikâye yazarı olan Caferzade, seksen iki yıllık ömrüne ciltlere sığmayacak eserleri sığdırmıştır (Bayram, 2013, s. 29).

Alaviyye Babayeva (1921-2014), 1921’de Bakü’de dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimini Bakü Devlet Üniversitesinde tamamlamış olan yazar, 1936’da *Edebiyyat* gazetesinde neşredilen *İki Hayat* adlı hikâyesi ile edebiyat dünyasında yer alamaya başlamıştır. Ömrünün yetmiş beş yılını edebiyata adanmış olan Babayeva, altmış üçten fazla eserin yazarıdır. Esasen, yetişkinler için yazsa da, çocuklara yönelik eserler de vermiştir. Daha sonra yazar, çocuk edebiyatındaki boşluk nedeniyle ekseriyetle bu alandaki nağilları, masalları ve tercüme eserleri Azerbaycan çocuk edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. Çocuklar için yazdığı eserler arasında, *Menim Müellimim*, *Hekayeler*, *Tek Ağac*, *Tut Ağacı*, *Sehirli Pilleler*, *Hörükler*, *Anadil Ağlayırdı*, *Süsen Sünbül*, *Kölge*, *Yene Baharda*, *Men Tek Deyilem*, *Payızda*, *Kend Uşagları*, *Böyürtken Mürebbesi* vs. adlı hikâyeler yer almaktadır ([https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyat/2019/02/760757\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyat/2019/02/760757(meqale).pdf)).

Babayeva hikâyelerinde güncel konuların yanı sıra, dostluk ve arkadaşlık, çalışkanlık, büyüklere hürmet, çocukların hayatı, eğitim ve terbiye, tabiat sevgisi, doğayı korumanın önemi gibi çocukları eğitici ve bilgilendirici mevzulara yönelmiştir. Çoğunlukla çocuklar için eserler yazmasını büyük bir sorumluluk olarak gören yazar, bu bilinçle hikâyeler kalem almış ve eserlerinde dilin sadeliği,

okuyucuların yaş özellikleri ve eserin şekli gibi birçok unsura dikkat etmiştir. Gerek yetişkinler gerekse çocuklar için yazdığı eserlerle 20. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatına yön vermiş olan Babayeva yazar, tercüman ve senarist olarak edebiyat dünyasında önemli bir yer edinmiştir.

Azerbaycan edebiyatına eserleriyle büyük kazanımlar sunmuş olan bu kadın yazarlar, tarihsel süreç içerisinde hem edebî hem de toplumsal bağlamda önemli değişimlere işaret etmişlerdir. 20. Yüzyılda, kadın hakları konusunda kazanılan ilerlemeler, Azerbaycanlı kadınların sanatsal ve toplumsal hayattaki etkinliğini artırmış, bu da edebî üretimlerini çeşitlendirmiştir.

Sonuç

Kadın yazarların Azerbaycan edebiyatında varlığını göstermeye başlaması, 12. Yüzyılın ilk kadın şairi Mehseti Gencevi'ye dayanmaktadır. Bu yüzyılda verilen eserlerin geleneksel yapılarının yanı sıra saray edebiyatının bir yansıması olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, 12. Yüzyıl kadın şairleri çoğunlukla edebî kimlikleriyle değil, idareci oluşlarıyla ön plana çıkmış şahsiyetlerdir.

13.-17. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatı kadın şairlerin yetişmesi ve edebiyat içerisinde aktif olmaları bakımından kısır bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyıllar arasında kadınların büyük ölçüde idarecilikte önemli kararlar alan etkili şahsiyetler oldukları tespit edilmiştir. 18. ve 19. Yüzyıllarda ise, kadınların edebiyat ve sanatta daha çok yer aldıkları gözlemlenmiştir. Ağabeyim Ağa ve Heyran Hanım gibi kadın şairlerin yetiştiği 18. Yüzyılda verilen eserler, genellikle klasik türde olmuş, eserlerde aşk ve vuslat gibi konuların yanı sıra dönemin tarihî gelişmelerine de yer verilmiştir.

19. Yüzyıl, kadınların edebiyat sahasında etkili olmaya başladığı önemli bir Yüzyıldır. Bu Yüzyılda sadece edebiyat ve sanatta değil, toplumsal yapıda meydana gelen köklü değişimler, kadının hayatın her alanında görünür olmasını sağlamıştır. Hanife Melikova Zerdabi gibi maarifçi kadınların faaliyetlerinin de bir etkisi olarak eğitim ve siyasi yaşamda meydana gelen değişimler kadının toplum içerisinde var olmasını desteklemiş, buna bağlı olarak 19. Yüzyılın sonunda Azerbaycan edebiyatında kadın hareketi ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyılın başlarında ivme kazanarak devam eden bu hareket, toplumsal değişimlerde belirgin bir etki yaratmıştır. 1918'de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, kadın bağımsızlık hareketini desteklemiş ve 1919'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanımıştır. Bu gelişmeler, kadınlara toplumsal ve siyasi alanda daha fazla aktif rol alma olanağı sunmuştur. Kadınlara birçok sahada hak ve özgürlük tanınması edebiyatta da özellikle 20. Yüzyılda kadınların yükselişe geçmesini sağlamıştır. Bu bağlamda kadınların birçok gazete ve yayın organı aracılığıyla edebî eserlerini yayınlamaya başlaması, edebî sahada önemli derecede etkili olduklarını göstermiştir. Bunun yanı sıra, Gövher Hanım Kacar gibi maarifçi kadınlar, toplumsal hayatta kadınların rolünü güçlendirmek amacıyla çeşitli

faaliyetlerde bulunmuş ve bu sayede kadınların eğitim ve sanat alanlarında daha fazla yer almalarına imkân tanınmıştır. 20. Yüzyılın başlarındaki bu kadın hareketi, Medine Gülgün, Ümmügülsüm Sadıkhade, Nigar Refibeyli, Mirvarid Dilbazi, Alaviyye Babayeve ve Azize Caferzade gibi çağdaş kadın şair ve yazarların yetişmesine olanak sağlamıştır.

Kadın şair ve yazarlar, eserlerinde ele aldıkları birçok temanın yanı sıra bağımsızlık konularını ve kadın haklarını gündeme getirerek, toplumsal dönüşümde önemli bir role sahip olmuşlardır. Azerbaycan edebiyatındaki kadın yazarların etkisi, tarihsel anlamda bir mücadele ve zengin bir kültürel miras ile şekillenmiştir. Bugün, bu kadın yazarların izleri, yalnızca edebî eserlerde değil, aynı zamanda toplumsal hayatta da kendisini hissettirmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurula tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, H., Akdoğan, Y., Alışık, C. E., Develi, H., Tören, H. (1990). *Azize Caferzade anamın masalları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Adıgüzel, S. (2023). Azerbaycan'da Türkçülüğün sembol şairi: Ümmügülsüm Sadıkhade (Ümgülsüm), *Uluslararası Dil ve Edebiyat Sempozyumu*. Bildiriler Kitabı. Atatürk Üniversitesi E-Kitap.
- Akın, Ü. (2018). *Azerbaycan tiyatrosu ve romanında öncü bir kadın: Sakine Hanım Ahundzade* (Filoloji Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar-Kitapta Bölüm). Gece Akademi.
- Akgün A., Asgharabadi S. J. (2024) Kırcaali'nin çağdaş Türk kadın şiirleri üzerinde jinoeleştirel bir inceleme, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Aliyeva, İ. (2001). *El anası-Ezize Ceferzade*. Elm.
- Avşar, C., İmdat, A. (Çev.) (2013). *Ela gözlüm Nigar Refibeyli*. Bengü Yayınları.
- Bayramoğlu, E. (2005). *Sakine Hanım müellim, teatr hadimi ve dramaturg*. BGU neşri.
- Bayram, P. (2013). *Azize Caferzade hayatı edebî şahsiyeti hikâyelerinin incelenmesi*. Akçağ.

- Butler, J. (1999). *Gender trouble feminism and the subversion of identity*. Routledge Press.
- Dıykanbay, M., Ilgisheva M. (2023). Kazak ve Kırgız Atasözlerinde Cinsiyet Algısı, *Turcology. Research*.
- Dilbazi, M.(1950). *Medine Gülgün Tebrizin baharı*. Azərneşr.
- Elekberli, M. (1989). *Medine Gülgün dünya şirin dünyadır*. Genclik.
- Elican, E. (2003), *Nigar Refibeyli bahar neğmesi (şe'rler)*. Genclik.
- Caferzade, E. (1971). *Fatman Hanım Kemine*. Genclik.
- Caferzade, E. (1974). *Azerbaycan âşık ve şair kadınları*. Genclik.
- Caferzade, E. (2005). *Azerbaycan kadın şairleri antolojisi*. Avrasiya Press.
- Gencevi, M. (2004). *Rubailer*. Lider Neşriyyat.
- Gulusoy, K. (2024). *Azerbaycan edebiyatında tarihî roman*. Kültür Ajans.
- Hemidova H. M. (1990). *Mirvarid Dilbazi Bibliografik Gösterici*. ADKE.
- Hesenova, M. (2008). *Azerbaycanın millî dövlətçilik tarixinde görkemli kadınlar*. İmakofset. Türkiye.
- Hocayev, H. (1992). *Ümmülbanu (Banin) Kafkas günleri*. Yazıçı.
- Hüseynov, R. (2013). *Mehseti Gencevi*. Şerg-Gerb.
- Hüseynzade, A. (2005). *İstiklal şairi Ümmgülsüm*. Çəşioğlu neşriyyatı.
- Kolektif (1991). *Âşık Peri Meclisi*. Yazıçı.
- Köçerli, F. (2005). *Azerbaycan edebiyatı*, I. cild, Avrasiya Press,
- Mahmudova, Ş. (2013), *Mirvarid Dilbazi ve uşag edebiyatı*. Bilik Neşriyyatı.
- Mehdiyev, R. (2002), *Azerbaycan kadın ansiklopedisi*, Neşriyyat Poligrafiya Birliğı.
- Memmedova, D. (2007). *Azerbaycan dramaturgiyası antologiyası*. Şerg-Gerb.
- Memmedova, Nermine (2019). *Medeni-maarifçilik tariximizde Azerbaycan kadını*. Tunapac.
- Nebioğlu, M. (2018). *Azerbaycan kadın âşıkları*. Adalet.
- Paşayeva, G. (2023). *Tarihe adını yazan Azerbaycan kadınları*. CBS.
- Rzayev, A. (2004). *Nigar Refibeyli seçilmiş eserleri*, Şerg-Gerb,
- Sultanlı, V. (2010). *Medine Gülgün- men bu ömrü yaşadım*. Nurlan.
- Sultanly, V., İsmaily, İ. (2014). *Modern Azerbaijani women's prose, trafford publishing*.
- Umudlu, İ. (2021). *Şahnihar Hanım Rencur*. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi.
- Vezir, M. (2008). *Değişikliklere cesareti çatan örnek hanımlar*. RİQC.
- Zülfügarova, F. (2015). *Dünya edebiyatında kadın mövzusu: genesis ve tipologiya*. Elm ve Tehsil.

Çevrim İçi

- <https://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2015/aprel/431400.htm>, erişim tarihi: 04.02.2025.
- [https://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2020/may/708777\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2020/may/708777(meqale).pdf), erişim tarihi: 04.02.2025.
- [https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyat/2019/02/760757\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyat/2019/02/760757(meqale).pdf), erişim tarihi: 12.02.2024.

EXTENDED SUMMARY

In Azerbaijani literature, which has a history of a thousand years, the first female artists appeared in the field of history and literature eight hundred years ago.

Female poets such as Mehseti Ganjavi, who contributed significantly to the enrichment of Azerbaijani literature, left deep traces in both literary and cultural fields. However, although many female poets such as Mehrican Khatun, Eleyke, Könüldaş, Perihan Hanım produced works, female poets between 13th-17th centuries were not sufficiently recognised. In this context, it was only in the 19th century that female poets and writers took an active role in the literary field and even in the field of printing. During this century, the educational level of women began to rise, enabling them to make their presence increasingly felt across all areas of society. Developments such as the opening of the first girls' school in 1848, the subsequent spread of such schools, and the discussion of women's problems at the Caucasian Muslims' Congress in 1917, both enabled the discussion of women's issues in the literary world and paved the way for women writers to become more visible in the literary field. In the 20th century, despite the oppressive policies of the Soviet rule, women have achieved many successes by proving themselves in many areas of society, especially in the social and literary fields.

Azerbaijani women's literature, shaped on these traditions, has produced great poets and writers such as Heyran Hanım, Khurshid Banu Natevan, Nigar Refibeyli, Mirvarid Dilbazi, Aziza Jafarzade.

The history of Azerbaijan, like every nation with a cultural legacy, has an important place in terms of its cultural and ethnic richness and historical contribution. Women are also an important part of this cultural legacy. However, women have faced great difficulties in various periods of history.

In this context, it can be stated that female writers have played a significant role in Azerbaijani literature, which is marked by a rich cultural heritage.

In the 12th century, Mehseti Ganjavi—recognized as the first female poet and composer in Azerbaijani literature—emerged as a remarkable literary figure at a time when women had not yet secured a place in social or literary life.

Between the 13th-17th centuries, there is almost no female poet who stands out with her works in the literary field. It is seen that women were mainly involved in the political field. Mehrican Khatun (XII-XIII), Eleyke Könüldaş (XIV-XV), Sara Khatun (XV), Perihan Hanım (XVI-XVII), Mehinbanu Sultan (XVI-XVII), Perican Khatun (XVII-XVIII) are important women who took part in palace and state administration. Azerbaijani sources also emphasise the administrative aspects of these figures.

In the 18th and 19th centuries, it is observed that women started to show more presence in literature and art.

The 19th century was a period in which women poets became increasingly prominent in the Azerbaijani literary sphere. In this era, women's engagement with literature in Azerbaijan was largely shaped by the prevailing traditional social structures and religious influences. However, towards the end of the 19th century, especially with the increasing importance given to women's education, it became possible for women to take part in the field of literature. In addition, the fact that women's issues and female characters began to appear in the works in this period are important elements that show that literature began

to change intellectually. In the 19th century, issues such as the portrayal of female characters, consideration of the manifestations of women's merit in society, and the protection of the honour of motherhood and womanhood are important issues that were addressed during the period of educationist literature. As a result of the revolutions that took place in America and France in the 19th century, women began to be granted various rights and the first international women's organisation was established in America in 1888. Subsequently, women's councils were established in more than fifty countries. In Azerbaijan, the women's movement emerged in the late 19th and early 20th centuries. The first girls' school was opened in Shamakhi in 1848 under the name Mûqəddəs Nina, and the school continued its educational activities in Baku eleven years later. The school was also established in Ganja with the same name in 1885. The fact that girls began to receive education through such educational institutions contributed significantly to their presence in society. In addition, until the proclamation of the Azerbaijan Democratic Republic, the problems of women were also discussed, especially at the Congress of Caucasian Muslims held in Baku in 1917. In this period, issues such as the first women's schools becoming operational and the discussion of women's problems at the congresses led to the expansion of women's activities and the support of social organisations such as women's unions and clubs.

As previously mentioned, the women's movement in Azerbaijan emerged in the late 19th and early 20th centuries. In this context, with the rise in educational levels, women became increasingly involved in social life, which in turn led to a growth in their artistic activities. Moreover, the theme of women began to receive greater attention in literature. Consequently, progressive Azerbaijani intellectuals incorporated themes of independence—particularly women's emancipation—into their works. The 20th century was also marked by the active presence of publishing organs such as newspapers and magazines. These media outlets played a crucial role not only in providing public access to literature and art but also in reflecting and shaping social events. Therefore, most of the newspapers and magazines that tried to exist in the publishing life in this period served a certain ideology. The magazine Şark Kadini (Women of the Orient), which began publication in 1923, was also regarded as an important component of the women's movement in Azerbaijan; many female poets and writers published their works in this magazine. These female writers, who have made great contributions to Azerbaijani literature with their works, have pointed to important changes in both literary and social contexts in the historical process. In the 20th century, the progress gained in women's rights increased the effectiveness of Azerbaijani women in artistic and social life, which diversified their literary production.